

Utenos dvaras

Kai XV a. senoji Utenos pilis ant Narkūnų piliakalnio po Livonijos karų buvo sunaikinta, Utena kūrėsi dabartinėje, ūkiniu požiūriu patogesnėje vietoje. Pilies vaidmuo teko čia suformuotam valdovo stalo dvarui. Per visą dvaro gyvavimo laikotarpį jo savininkai ir valdytojai nuolat keitėsi. Jį valdė Didžiojo kunigaikščio skirti žemės vietininkai: Mykolas Glinskis, Jurgis Radvila, Albertas Goštautas, Jurgis Astikas ir kiti didikai. Po Abiejų Tautų Respublikos padalijimų, dvaras tapo privačia nuosavybe. Nuo XVIII a. pabaigos Utenos dvaras priklausė Strutinskių, Bilevičių, Pilsudskių, Kriauzių giminėms.

Paskutinis dvarą įsigijo Aleksandras Balcevičius, vykdęs pro Uteną tiesiamo pašto kelio Sankt Peterburgas–Varšuva ruožo rangos darbus.

XIX a. pabaigoje naujasis dvaro savininkas pasistatydino puošnius raudonų plytų dvaro rūmus su baltomis kolonomis ir balkonu, su barokiškomis puošmenomis frontone. Prie įėjimo puikavosi akmeninių vazų kompozicija. Į rūmus vedė išlakių medžių alėja.

Kraštotyrininkė mokytoja Danguolė Jonaitienė prisimena, kad už dvaro pastato, Tauragnų gatvės kryptimi, buvo pastatytas ilgas gyvenamasis namas, ūkiniai pastatai ir mūrinis bravoras. Aplink užveistas sodas. Per Pirmąjį pasaulinį karą dvaro rūmuose įsikūrė vokiečių armijos kariai, o šeimininkams teko pakęsti neprašytus svečius. Pasitraukus vokiečiams ir paskelbus Lietuvos Nepriklausomybę dvaro gyventojai ramybe džiaugėsi neilgai. Per 1918 m. Kalėdas Uteną užėmę bolševikai rūmuose nusprendė įkurdinti „Saulės“ progimnaziją. Kai iš Utenos bolševikai buvo išvyti, mokiniai šiame pastate nebesimokė. Įsigaliojus Žemės reformos įstatymui 1923m. buvusiuose dvaro rūmuose veiklą vėl pradėjo „Saulės“ progimnazija, kuriai 1926 m. suteiktas gimnazijos statusas.

1931 m. dvaro rūmai rekonstruoti, vietoj mansardos iškilo antras aukštas, nugriautos kolonos, o vietoj kolonų sumūrytas primityvus prieangis. Savita statinio architektūra buvo negrįžtamai sunaikinta.

Dvaro savininkė Teodora Balcevičienė su sūnumi Adolfu Otonu gyveno mediniame name prie rūmų, vėliau išvyko iš Lietuvos. Kraštotyrininkė Danguolė Jonaitienė pažymi, kad dvarininko sūnus, grįžęs į Lietuvą 1936 m. pavasarį, apsigyveno Utenoje, name Molėtų gatvėje. Liudo Urbanavičiaus namų knygoje užrašyta, kad nuomininkas Balcevičius Adolfas Otonas yra lenkas, Lietuvos pilietis, R. katalikų tikėjimo, nevedęs, gimęs 1876 m., atvykęs iš Ukrainos. Pagyveno Utenoje apie metus, o 1937 m. lapkričio 20 d. dvarininko sūnus išvyko.

Jis paveldėjo likusį tėvo Aleksandro turtą, laikomą buvusio dvaro sandėlyje. 1937 m. spalio 29 d., buvo sudarytas jo palikto turto aprašas, jame išvardyti 205 daiktai – nuo knygų iki kaklaraiščių, gėlių vazonų, baldų, buitinių reikmenų.

Prie dvaro rūmų stovi ilgas medinis namas, gimnazistų pramintas „Špokine“. Nedaug uteniškių žino, kad pamokos šiame pastate ėmė vykti jau po Antrojo pasaulinio karo. O nuo 1930 m. ten gyveno kelios vargdienių vienuolijos seserys. Vienuolės į Uteną pakvietė klebonas Jonas Asminavičius. Seserys vienuolės tose patalpose įkūrė vaikų darželį ir mergaičių bendrabutį.

„Saulės“ gaminazija išugdė nemažai žymių asmenybių. Čia mokėsi istorikas Adolfas Šapoka (1906–1961), rašytojas, žurnalistas Pulgis Andriušis (1907–1970), tapytojas Leonas Katinas (1907–1984), teisininkas, žurnalistas, kraštotyrininkas Bronius Kviklys (1913–1990), gydytoja, žolininkė, etnografė Eugenija Šimkūnaitė (1920–1996), Lietuvos ir JAV diplomatas Vytautas Antanas Dambrava (1920–2016), kalbininkas Kazimieras Gaivenis (1934–2003), krepšininkas Jonas Valančiūnas (g. 1992 m.) ir kiti.

Permainingą Utenos dvaro istoriją liudijanti dvaro sodyba įtraukta į Kultūros vertybių registrą.